

## СПІВРОБІТНИЦТВО ТА СУДОВА ДОПОМОГА ДЕРЖАВ-УЧАСНИЦЬ РИМСЬКОГО СТАТУТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Архітектура сучасного міжнародного кримінального права базується на унікальній інституційній моделі, втіленій у Римському статуті 1998 року. Міжнародний кримінальний суд (МКС), будучи першим постійно діючим органом міжнародної кримінальної юстиції, наділений юрисдикцією щодо воєнних злочинів. Однак парадокс цієї інституції полягає у відсутності «власного» механізму примусового виконання рішень. На відміну від національних правових систем, де судова влада спирається на розгалужений апарат виконавчої влади та чисельні органи правопорядку, МКС функціонує у середовищі, де реалізація його мандату прямо і опосередковано залежить від волі та дій суверенних держав. Як влучно зазначав Антоніо Кассезе, без підтримки держав Суд нагадує «гіганта без рук і ніг» [3]. Саме тому інститут співробітництва та судової допомоги, регламентований Частиною 9 Римського статуту, є не просто процедурним доповненням, а фундаментом дієздатності всієї системи міжнародного правосуддя.

Теоретичне осмислення природи цього співробітництва вимагає звернення до класифікації моделей правової допомоги. У доктрині міжнародного права традиційно виділяють «горизонтальну» модель, характерну для відносин між рівноправними суверенними державами, та «вертикальну» модель, яка застосовно до кримінального права була притаманна, зокрема, діяльності міжнародних трибуналів щодо Югославії та Руанди. Режим співпраці з МКС науковці часто характеризують як змішаний, або специфічний режим *sui generis* [4]. Хоча він базується на міжнародному договорі, імперативний характер зобов'язань держав-учасниць, закріплений у статті 86 Статуту («всебічно співпрацювати»), надає цим відносинам виразних ознак вертикальності та субординації [1].

Окремої теоретичної уваги заслуговує процедурний механізм ініціювання співробітництва, регламентований статтею 87 Римського статуту. Ця норма виступає своєрідним «процесуальним інтерфейсом» між наднаціональним правосуддям та суверенними державами. Стаття 87 не лише встановлює вимоги до форми запитів, але й визначає канали комунікації, дозволяючи використовувати як традиційні дипломатичні шляхи, так і інші канали (наприклад, через Інтерпол або регіональні організації) [1]. Така гнучкість свідчить про намагання розробників Статуту уникнути зайвої бюрократизації, властивої класичній міжнародній правовій допомозі.

Важливим доктринальним аспектом статті 87 є регулювання відносин з державами, які не є учасниками Статуту (стаття 87(5)). Суд має право укладати

з такими державами спеціальні угоди *ad hoc* про надання допомоги. Це положення ілюструє договірну природу юрисдикції МКС: щодо третіх держав зобов'язання виникають виключно на добровільній основі, якщо тільки ситуація не була передана Радою Безпеки ООН, що змінює правовий режим із договірного на імперативний [5, с. 345].

Найбільш гострою теоретичною проблемою в контексті статті 87 залишається механізм реагування на невиконання прохань. Пункт 7 цієї статті наділяє Суд повноваженням констатувати факт невиконання зобов'язань державою-учасницею (*finding of non-compliance*) та інформувати про це Асамблею держав-учасниць або Раду Безпеки ООН. Вільям Шабас підкреслює, що хоча це положення не передбачає прямих примусових заходів, воно запускає механізм «мобілізації сорому» (*mobilization of shame*), перетворюючи юридичний факт порушення у політичний інструмент тиску [4, с. 1220]. Відсутність у Суду власних виконавчих важелів робить цей механізм єдиним способом примусу до співпраці, ефективність якого, однак, цілком залежить від політичної волі міжнародної спільноти реагувати на такі повідомлення Суду [7, с. 440].

Фундаментальним елементом механізму співробітництва є інститут арешту та передачі осіб. Римський статут вводить спеціальну термінологію, чітко розмежовуючи поняття «екстрадиція» (*extradition*) та «передача» (*surrender*). Згідно зі статтею 102, «передача» означає доставку особи державою до Суду відповідно до цього Статуту, тоді як «екстрадиція» стосується видачі особи однією державою іншій [1]. Це теоретичне розмежування має глибокий практичний зміст і спрямоване на подолання бар'єрів національного суверенітету. Традиційне право екстрадиції базується на низці принципів та застережень, які дозволяють державі відмовити у видачі: принцип подвійної криміналізації, заборона видачі власних громадян тощо.

Натомість режим передачі до МКС побудований на презумпції, що Суд діє не як «іноземна» юрисдикція, а як продовження (або доповнення) національної юрисдикції держав-учасниць у рамках принципу комплементарності. Відтак класичні підстави для відмови в екстрадиції не можуть застосовуватися до запитів МКС [4, с. 1048]. Зокрема, держави-учасниці не можуть посилатися на конституційну заборону видачі власних громадян як на підставу для невиконання запиту про передачу. Це положення вимагає від держав суттєвої адаптації свого національного законодавства, визнаючи пріоритет міжнародних зобов'язань згідно зі статтею 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів [2].

Окрім фізичної передачі обвинувачених, ефективність правосуддя залежить від «інших форм співробітництва», перелік яких наведено у статті 93 Статуту [1]. Цей перелік включає широкий спектр процесуальних дій: збирання доказів, допит свідків, огляд місць та об'єктів, ексгумацію тощо. Важливою теоретичною проблемою тут є співвідношення між процесуальними нормами Статуту та національним законодавством. Г. Слюйтер зазначає, що хоча стаття 93(1) посиляється на національні процедури, це створює ризик фрагментації процесу [6,

с. 89]. Тому в теорії наголошується на необхідності імплементації спеціальних норм, які б спрощували процедури для запитів МКС.

Однією з найбільш дискусійних проблем залишається питання імунітетів. Стаття 27 Римського статуту однозначно стверджує, що посадовий статус особи не звільняє її від кримінальної відповідальності [1]. Проте реалізація цього принципу стикається з правовою колізією, закладеною у статті 98(1) Статуту, яка забороняє Суду вимагати від держави діяти несумісно з її зобов'язаннями щодо імунітету третьої держави [1]. Тут виникає фундаментальна теоретична напруга між договірним правом та звичаєвим міжнародним правом. Як зазначають К. Кресс та К. Прост, стаття 98 була компромісом, який, однак, створив складні правові лабіринти для держав-учасниць [8, с. 2117]. Д. Аканде підкреслює, що розв'язання цієї колізії часто залежить від того, чи передана ситуація до суду Радою Безпеки ООН, що може «скасовувати» імунітети навіть для держав, які не є учасницями Статуту [5, с. 340].

Ще одним важливим теоретичним аспектом є механізм консультацій. Стаття 97 Статуту передбачає, що у випадку виникнення труднощів з виконанням запиту, держава повинна невідкладно розпочати консультації з Судом [1]. Р. Растан характеризує цей процес як «тестування співробітництва» (testing cooperation), де Суд та національні органи влади спільно шукають шляхи подолання перешкод без порушення суверенітету [7, с. 435].

Особливе місце займає захист національної безпеки (стаття 72 Статуту), що надає державі право відмовити у наданні інформації у виняткових випадках [1]. Однак Статут передбачає складну процедуру перевірки обґрунтованості такої відмови. Наслідки ж повної відмови від співробітництва регулюються статтею 87(7), що дозволяє Суду винести рішення про невиконання зобов'язань (finding of non-compliance) [1]. Хоча МКС не має можливості накладати санкції, такий механізм є важливим інструментом репутаційного тиску.

Окремого наукового аналізу потребує специфіка співробітництва України з МКС у контексті збройної агресії РФ. Цей кейс є унікальним для міжнародного права, оскільки протягом тривалого часу (з 2014 по 2024 рік) взаємодія базувалася на механізмі статті 12(3) Римського статуту. Подавши дві декларації про визнання юрисдикції Суду, Україна де-факто взяла на себе зобов'язання співпрацювати, характерні для держав-учасниць, ще до моменту ратифікації [1]. Це підтверджує тезу про те, що в умовах сучасних конфліктів механізми МКС можуть застосовуватися гнучко, створюючи режим «квазі-членства» для забезпечення невідворотності покарання.

Із ратифікацією Римського статуту в серпні 2024 року [9] співробітництво перейшло на новий рівень інституціоналізації. Особливої уваги заслуговує застосування Україною застереження згідно зі статтею 124 Статуту, що відтерміновує юрисдикцію Суду щодо воєнних злочинів (стаття 8) на сім років [1]. З теоретичної точки зору, це створює асиметричну модель юрисдикції: повна юрисдикція щодо злочинів проти людяності та геноциду, але обмежена (часова) — щодо воєнних злочинів. Такий підхід, хоч і передбачений Статутом, викликає

дискусії щодо повноти судового захисту, проте він є суверенним правом держави при формуванні стратегії перехідного правосуддя.

Важливим аспектом українського кейсу є також інтеграція механізмів МКС у систему Спільних слідчих груп (Joint Investigation Teams — JIT). Співпраця Офісу Прокурора МКС з національними прокуратурами країн Європи (через Євроюст) у розслідуванні злочинів, вчинених в ході агресії РФ, демонструє еволюцію «вертикальної» моделі співробітництва в «мережеву». У такій моделі МКС виступає не лише як судова інстанція, а як партнер та координатор у зборі доказів, що значно підвищує ефективність розслідування транскордонних міжнародних злочинів [4, с. 280]. Відкриття польового офісу МКС в Україні (Country Office) стало практичним втіленням тези про необхідність наближення правосуддя до місця вчинення злочинів, що спрощує логістику співробітництва та захисту свідків відповідно до статті 68 Статуту [1].

Таким чином, співробітництво держав з МКС є складним багаторівневим процесом. Успіх цієї моделі залежить від формування стійкої практики пріоритету зобов'язань перед міжнародним співтовариством (*erga omnes partes*) над вузьконаціональними інтересами, що є запорукою невідворотності покарання за найтяжчі злочини.

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду : Міжнародний документ від 17.07.1998. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_588](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588).
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів : Міжнародний документ від 23.05.1969. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995\\_118](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118)
3. Cassese A. *International Criminal Law*. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 2008. 455 p.
4. Schabas W. A. *The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute*. Oxford : Oxford University Press, 2016. 1589 p.
5. Akande D. *The Legal Nature of Security Council Referrals to the ICC and its Impact on Al Bashir's Immunities*. *Journal of International Criminal Justice*. 2009. Vol. 7. Issue 2. P. 333–352.
6. Sluiter G. *International Criminal Adjudication and the Collection of Evidence: Obligations of States*. Intersentia, 2002. 460 p.
7. Rastan R. *Testing Cooperation: The International Criminal Court and National Authorities*. *American Journal of International Law*. 2008. Vol. 102. No. 2. P. 431–456.
8. Kreß C., Prost K. *Article 98. Commentary on the Rome Statute of the International Criminal Court* / ed. by O. Triffterer, K. Ambos. 3rd ed. Munich : C.H. Beck, 2016. P. 2115–2144.
9. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Закон України від 21.08.2024 № 3909-IX. Офіційний вісник України. 2024. № 70. Ст. 3205.

**Ігор КОЗИЧ. Співробітництво та судова допомога держав-учасниць Римського Статуту: теоретико-правовий аспект**

У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз механізму співробітництва держав-учасниць з Міжнародним кримінальним судом (МКС). Дослідження ґрунтується на вихідному положенні про те, що інституційна спроможність МКС реалізовувати свою юрисдикцію перебуває у прямій залежності від добросовісного виконання державами зобов'язань, передбачених Частиною 9 Римського статуту. Автор детально розглядає юридичну природу «вертикальної» моделі співпраці, яка суттєво відрізняється від традиційної «горизонтальної» системи міждержавної правової допомоги, притаманної класичному міжнародному праву. Ключову увагу в роботі приділено концептуальному розмежуванню правових категорій «екстрадиція» та «передача» (*surrender*), що має фундаментальне значення для узгодження міжнародних зобов'язань з конституційними нормами національних правопорядків. Обґрунтовано, що режим передачі до МКС є процедурою *sui generis*, яка виключає застосування більшості традиційних підстав для відмови у наданні допомоги (наприклад, заборони видачі власних громадян). У статті також проаналізовано складні теоретичні проблеми, пов'язані з колізією між договірними зобов'язаннями за Статутом та нормами звичаєвого міжнародного права щодо імунітетів посадових осіб третіх держав (проблема статті 98). Розглянуто процедурні механізми вирішення спорів щодо співпраці, роль Асамблеї держав-учасниць та правові наслідки невиконання запитів Суду (*finding of non-compliance*). Окремо висвітлено теоретичні аспекти захисту інформації, що зачіпає інтереси національної безпеки, в контексті статті 72 Статуту, та пошук балансу між суверенітетом держави і необхідністю здійснення міжнародного правосуддя. Зроблено висновок, що ефективність системи МКС залежить від формування стійкої практики пріоритету міжнародних зобов'язань.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, Римський статут, міжнародна правова допомога, передача особи, екстрадиція, імунітети, державний суверенітет, комплементарність, національна безпека.

**Ihor KOZYCH. Cooperation and judicial assistance of states parties to the Rome Statute: theoretical and legal aspect**

The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the mechanism of cooperation between States Parties and the International Criminal Court (ICC). The research is based on the premise that the ICC's institutional capacity to exercise its jurisdiction is directly dependent on the good faith fulfillment by states of their obligations under Part 9 of the Rome Statute. The author examines in detail the legal nature of the «vertical» model of cooperation, which significantly differs from the traditional «horizontal» system of interstate legal assistance inherent in classical international law. Key attention is paid to the conceptual distinction between the legal categories of «extradition» and «surrender,» which is fundamental for aligning international obligations with constitutional norms of national legal orders. It is substantiated that the surrender regime to the ICC is a *sui generis* procedure that excludes the application of most traditional grounds for refusing assistance (for example, the prohibition on extraditing own nationals). The article also analyzes complex theoretical problems related to the conflict between treaty obligations under the Statute and norms of customary international law regarding the immunities of officials of third states (the issue of Article 98). Procedural

mechanisms for resolving disputes regarding cooperation, the role of the Assembly of States Parties, and the legal consequences of non-compliance with Court requests (finding of non-compliance) are considered. Theoretical aspects of protecting information affecting national security interests in the context of Article 72 of the Statute, and finding a balance between state sovereignty and the necessity of international justice, are highlighted separately. It is concluded that the effectiveness of the ICC system depends on forming a consistent practice of prioritizing international obligations.

**Keywords:** International Criminal Court, Rome Statute, international legal assistance, surrender of person, extradition, immunities, state sovereignty, complementarity, national security.